

borgsblomman sitter upp-och-ner, på s 16 stämmer inte bild och bildtext med varandra, uppslaget s 78-79 har större bildtext än löptexten, annars är bildtexterna genomgående mindre än löptexten. Fel växtnamn ges på s 9, krukväxten balsamin heter *Impatiens balsamina*, den art som syns på bilden är jättebalsamin *Impatiens glandulifera*, på s 34 syns inte nattviol utan månviol eller Judas silverpenning. Försöket att göra litteratur- och adresslistan roligare genom att trycka varannan titel med brun och varannan med svart färg är inte lyckat. De bruna syns bättre vilket gör att man lätt bara läser varannan. I *Köksträdgården* finns en annan ögonvrängare. Löptexten är satt i rak stil med växternas vetenskapliga namn i kursiv, som det brukar vara. Men bildtexterna är i kursiv stil och då har växternas vetenskapliga namn satts i rak stil, vilket kan tyckas logiskt. Det här är också lätt att läsa fel. Kanske borde de svenska namnen ha satts i avvikande rak stil istället.

Till skillnad från de tre övriga böckernas goda kvalitet i papper, tryck och bindning är Ulla Ryländers bok mer lik en stencil. Den är i A4 format, är reprotryckt på tunt dåligt papper, de svart-vita bilderna är grova i rasteringen och väldigt svarta i trycket, vilket gör det svårt att se de detaljer författaren beskriver. Utgivaren Skogs- och Lantbruksakademien har andra skriftserier av bättre kvalitet och denna text hade varit värd ett mer tilltalande utseende och därmed mer uppmärksamhet. Kristianstads länsmuseum kan knappast ha större resurser för bokutgivning, men de hade lyckats få bidrag av Kristianstads hushållningssällskap, Statens jordbruksverk och Statens naturvårdsverk till sin bok.

George C. Schoolfield: Helsinki of the Czars: Finland's Capital 1808–1918. Studies in Scandinavian Literature and Culture. Ed. by George C. Schoolfield and Robert E. Bjork. Camden House Publishers. Columbia SC, USA 1996. 308 s., ill.

Under de senaste åren har mycket intresse ägnats åt Helsingfors kulturhistoria. 1994 utgav det anrika finlandssvenska förlaget Schildts boken "Adress: Helsingfors", året därpå utkom på samma förlag "Gamla Gårdar i Helsingforsstrakten". Den sistnämnda blev inom kort tid en bestseller och en finsk översättning lät inte länge vänta på sig. Johannes Salminen granskade i sin bok "Den blå stenen" (Söderströms 1994) Finlands kulturhistoriska förhållande till den ryska grannen och i våras kom Göran Stjernschantz "I skuggan av S:t Petersburg. Essäer om vägval i Finlands nyare historia" (Söderströms 1996). Samtidigt med Stjernschantz bok utgav Camden House Publishers i USA och Storbritannien George C. Schoolfields "Helsinki of the Czars: Finland's Capital 1808–1918".

George C. Schoolfield, född 1925 i Charleston/West Virginia och numera professor i tyska och nordiska språk/litteratur vid Yale Universitetet i New Haven, är inte obekant för den som sysslar med nordiska språk och litteratur och är förtrogen med den amerikanska tidskriften "Scandinavian Studies". Schoolfield har bl.a. skrivit många artiklar och en hel rad böcker om nordisk litteratur samt översatt finlandssvensk litteratur och han är i det hela taget den amerikan som har den mest intima kännedomen om den finlandssvenska litteraturen och Finland.

Har man sitt Helsingfors eller Helsinki på avstånd i tid och rum – då bjuder Schoolfields kulturhistoriska verk på en utmärkt, spännande och inspirerande vandring på igenvuxna stigar genom stadens ryska tidsskede från Sveaborgs kapitulation 1808 fram till Finlands självständighet 1917 och finska inbördeskrigets avslutning 1918.

Schoolfield indelar stadens ryska tid i 3 huvudavsnitt och dessa återigen indelas i kapitel.

I dessa kapitel avhandlas så olika läroämnen som politik, arkitektur, litteratur, universitetsliv, musik/teaterliv, bildkonst, press, förlagsverksamhet, näringsliv och språkstriden respektive kulturkampen mellan stadens finsk- och svensktalande invånare, som spelar en avgörande roll i den här framställningen.

Schoolfields synvinkel i boken är uppifrån, d.v.s. stadens utveckling skildras ur ett högreståndsperspektiv, och motviljan att ta stegen över Långa Bron, som fortfarande är länken mellan överklas-

sens historiespäckade stadsdel Kronohagen och arbetarnas Berghäll och Sörnäs, är ganska påtaglig. Rent geografiskt begränsas bokens innehåll först och främst till Helsingfors nuvarande stads-kärna, d.v.s. från Skatudden över Kronohagen via Djurgårdsviken, Tölövikens till Kampen med en avstickare till Främre Tölö och sedan via Sandviks-torget och Havsgatan till Brunnsparken med avslutning vid Södra Hamnen. Ett geografiskt litet område av det nuvarande Helsingfors men full-packat med otroligt mycket kulturhistoria, som skulle bli avgörande för hela landets kulturella och politiska öde under den ryska tiden.

I förordet berättar Schoolfield om det första Helsingfors, som anlades vid Gammalstadsfjärden av Gustav Vasa, och om andra försöket på Estnaset på 1640-talet, som omfattade stadsdelarna Kronohagen och Skatudden. Sedan tar han språnget till Sveaborgs kapitulation 1808, som blev det definitiva slutet på det svensk-finländska äktenskapet sedan medeltiden. Därefter bredde den ryska dubbelörnen sina stora vingar över det finska lejonet.

Myten att defaitisten C. Olof Cronstedt överlätt Sveaborg åt ryssarna utan att ett enda skott avlossades har alltför länge gjort Cronstedt till persona non grata i den rikssvenska och finländska historien och i synnerhet efter att den förra samlingen av Johan Ludvig Runebergs "Fänrik Ståls Sägner" hade utkommit på 1840-talet. Konstigt nog upplivar Schoolfield samma myt om igen även om den nyare historieforskningens syn på Cronstedt har fått helt andra toner. Göran Stjernschantz betecknar honom som landets välgörare – ett tankeväckande resonemang. 1700-talet blev dyrt för Finland, landet betalade både ett högt pris för Frihetstidens politiska och ekonomiska instabilitet och tjuarungens politiska krigsäventyr med Ryssland.

När rikssvenskarna lämnade Helsingfors 1808 var staden en liten provinsial svenskalande kuststad vid nyländska kusten. Samma år drabbades staden av en eldsvåda som var förödande för alla trähus. Från den tiden finns väldigt lite bevarat som Schoolfield understryker. Först och främst Sveaborg och Sederholmska Huset från 1757 vid Senats-torget, stadens äldsta bevarade stenhus. Men det var inte heller dessa få kulturhistoriska minnesmärken som blev avgörande för stadens framtid, det var snarare svenska språket, den protestantiska tron och, viktigast av allt, Svea Rikes lag från 1734, som blev en hörnsten i Finlands nordiska rättstradition, som tsar Alexander I av Ryssland och storhertigen av Finland lovade att respektera i eviga och alla tider på lantdagen i Borgå år 1809.

Finlands svensktalande adliga överklass, som var polyglott och kosmopolitisk, var mer än nöjd.

Hela adelsståndet med rötter och anor på kontinenten svor trohetseden till tsaren liksom de tre övriga ständerna. Som ämbetsmän eller militärer vid hovet i Petersburg gjorde de en lysande karriär och med tsaren konverserades respektive brevväxlades på franska. Ett exempel var Robert von Rehbinder som skötte Finlands intressen vid det kejsarliga hovet.

Tsar Alexander I kunde leva med en svenskspråkig överklass men inte med Finlands gamla politiska och kulturella maktcentrum i Åbo. Han ville ha en ny huvudstad som låg närmare Petersburg. Han lade många rubler på Helsingfors' granit för att förverkliga sin påkostade dröm om en representativ huvudstad. Helsingfors blev den sista europeiska staden i raden av Versailles, Karlsruhe, Mannheim, Petersburg m.fl., som ritades efter barockens ideal om stadsplanering. Arkitekter inkallades från Sverige (Pehr Granstedt), Tyskland (Carl Ludvig Engel, Ernst Bernhard Lohrmann) och Ryssland (Nikolaj Benois).

Den nya huvudstaden blev lockande för en hel skara, t.ex. kompositören Friedrich Pacius, som kom från Hamburg och tonsatte Runebergs "Vårt Land" som blev landets nationalsång, konstnären Johan Knutson från Sverige, ryske bryggaren Sinebrychoff från Karelen, konditorn Edvard Fazer från Schweiz, Gustav Paulig från Lübeck, som grundade ett kafferosteri, och affärsmannen Franz Georg Stockmann från Holstein, som blev anfader till Stockmanns Varuhus. Johan Knutson har blivit ett eftertraktat namn på finländska auktioner. I Finland dricker man fortfarande Pauligs kaffe och det kända ölmärket "en koff" och Fazers sötsaker har erövrat världen.

När Alexanders efterträdare Nikolaj I 1827 befälde att universitetet från det nerbrunna Åbo skulle flyttas till det just grundade Kejsarliga Alexanders Universitetet vid Senatsstorget i Helsingfors, var landets nya maktcentrum i nyklassicism med C. L. Engel som ledande arkitekt redan väletablerat och skulle bli nationalscen för ett helt nytt skådespel. I takt med romantikens idéer fordrade landets svenskspråkiga och högborgerliga kulturelit med Johan Vilhelm Snellman i spetsen – en andlig lärjunge till Hegel – den politiska och kulturella emancipationen av landets finsktalande majoritet, som samtidigt konfronterades med ett hot – förryskningstrycket. Denna komplexa och dramatiska process, som inte har något sidostycke i nordisk historia, inte ens i Norges kulturkamp i samma tidsskede, avslutades med att Helsingfors hade förvandlats till en stad med en finskspråkig majoritet när friheten kom 1917.

Fem politiskt helt olik sinnade tsarer, två liberala

och tre despotiska, präglade Helsingfors under loppet av 110 år. Staden blev en spännande och sjudande kulturhistorisk mötesplats mellan det västliga och östliga Europa. Den blev en kulturhistorisk smältdegel av bägge delar – kryddad med många ingredienser från det finländska insjölandet och kontinenten.

För allt detta har Schoolfield redogjort på ett mångsidigt sätt. Många och mycket återges med stor inlevelse och insikt, framför allt hur det ryska inflytandet visade sig i stadens universitetsliv. Men stundom finns det ett aber: först och främst kan man inte bli av med den konstiga känslan att han allra helst ville ha skrivit boken på svenska och inte på engelska. I själva verket bryter Schoolfield i sin bok helt konsekvent med ett gängse skick – nämns och citeras finländska ort- och gatunamn i engelskspråkiga texter får de behålla sina namn på finska – det gör de inte i det här arbetet. Omtalas de däremot i nordiska texter skall det svenska namnet användas så långt det är möjligt, d.v.s. om ett sådant finns.

Schoolfield citerar flitigt och för det mesta okritiskt ur den stora mängden finlandssvensk och finsk memoarlitteratur, som fick sitt verkliga genombrott på 1890-talet, men sällan framgår det i texten ur vilken memoarbok citaten är tagna. Boken blir därför väldigt problematisk för en finlandssvensk eller nordisk läsare. Den imponerande bibliografiska delen kan inte heller kompensera denna stora brist. Påfallande i bibliografin är det faktum att Schoolfield för det mesta använder äldre forskningsrön, bl.a. Eirik Hornborgs "Finlands Hävder", band fyra från 1933! Vad arkitekturen angår saknar man helt klart Arvi Ilonens aktuella och värdefulla "Helsingfors, Esbo, Grankulla, Vanda. En arkitekturguide" från förlaget Otava 1990, den finns på engelska, finska och svenska och är ett absolut måste i det här sammanhanget. Lika så saknar man de senaste rönen ur Engel-forskningen, bl.a. de från Winfried Nerdinger och Mikael Sundmans och Jarkko Sinisalos kommentar till Engels brev från 1813–1840 i "Historisk Tidskrift för Finland", vol. 75, nr. 3, 1990. I sekundärlitteraturen om Jean Sibelius saknar man både Nils Eric Ringboms "Sibelius" 1950 och Bengt von Törnes "Sibelius i Närbild och Samtal" 1945. Dessa två verk finns även på engelska och även om de inte är så unika som Erik Tawaststjernas aktuella biografi "Sibelius" i flera band avrundar de ett helhetsintryck av kompositören.

Man kan väl utgå från att en engelsk eller amerikansk läsare är den egentliga adressaten för den här boken och den som bara talar engelska saknar knappast dessa utförliga hänvisningar. Orkar han

eller hon verkligen med detta jättestora historiska persongalleri och alla dessa historiemättade platser och helt överflödiga anekdoter? Schoolfields benägenhet att återge pikanterier ur chronique scandaleuse är påfallande och därmed får boken ett oseriöst drag. I synnerhet i kapitlet "High Society" där vi får läsa om den bildsköna Aurora Karamzin, född Stjernvall, att hennes stenrike och svartsjuke ryske man lät bevaka hennes sängkammare av eunucker. I första hand förknippas Aurora Stjernvall med Villa Hagasund vid Tölövikens, ritad av B. E. Lohrmann på 1840-talet, som blev Helsingfors' Stadsmuseum i början av detta sekel.

Bokens absolut starkaste sida kunde ha blivit kontinuiteten eller den röda tråden beträffande stadssamhällets utveckling, som går från stadens ryska tid fram till nutidens Helsingfors. Man tror det knappast att rikstidningen "Hufvudstadsbladet" grundades 1864 när Helsingfors var en rysk stad, men tyvärr är Schoolfield inte helt konsekvent i detta verkligen intressanta och högaktuella syfte – eller kanske känns det svårt för en amerikan att genomskåda denna kontinuitet eftersom han bara gästade staden sporadiskt. Intressant nog vill han påvisa en kontinuitet som inte finns. Wentzel Hagelstams förlagsverksamhet avvecklades efter att han hade gått i landsflykt under 1900-talets första decennium, men släkten Hagelstam finns kvar i dagens Helsingfors och namnet går igen i stadens finaste antikvariat på Fredriksgatan och auktionshuset på Bulevarden. Jag tycker att Schoolfield har missat sin stora chans när han inte uppmärksammar att stadens rötter respektive makstruktur och stadsbild ligger helt klart förankrade i ryska tiden – ursprunget finns där – och detta känns relevant för en utlänning som vill förstå stadens kulturhistoriska komplexitet.

Schoolfields sympatier finns helt klart hos stadens svenska inslag även om han påstår det motsatta i förordet. Schoolfields medlidande med finlandssvenskarna framgår tydligast ur kapitlet "The lonely swedes", fritt översatt efter Ture Janssons "De ensamma svenskarna" från 1916. Klaustrofobin Svenskfinlands sönderfall och svanesång trivdes ju redan för 100 år sedan på bästa viset i det trånga rummet. Schoolfield nämner inte att undergångsstämning och apati var ett ganska tidstypiskt drag just för den här författargenerationen, den så kallade dagdrivargenerationen i hela Norden.

Bokens svart-vita illustrationer, samtliga tagna ur bildarkivet i Helsingfors' Stadsmuseum, är inte många men det är snarare en fråga om smak, behag och utrymme. De flesta går under rubriken *déjà vu*. Men det finns ett mycket intressant tidigt

fotografi av villa Yusopoff i Brunnsparken från 1860-talet. Man fäster sig genast vid villans arkitektur i en slags maurisk stil, fritt kopierat efter Alhambra. Samma familj ägde vid Mojka-kajen i Petersburg ett känt palats från 1700-talet och här inreddes ungefär samtidigt ett rum i samma stil.

Sverige och Ryssland skall alltid förbli Helsingfors närmaste geografiska grannar, men som medlemsland i EU har Finland valt ett Europa med engelska som huvudspråk och just därför ligger den här boken helt i takt med tiden. Nu är man spänd på om höstens bokflod i Norden bjuder på en finsk eller svensk översättning.

Bernd Möller

Anders Perlinge: Bondeminnen. Människan och tekniken i jordbruket under 1900-talet. Nordiska museet, Stockholm 1995. 341 s., ill.

De flesta nutidssvenskar vet säkert att 1900-talet har medfört radikala förändringar av levnadsvillkoren i jordbruksnäringen. Vi har hört att bondbyarna förlorat det förr så myllrande folklivet och att arbetsmoment som krävde åtskillig man- och kvinnokraft numera effektueras av teknologiskt avancerade maskiner. För den som önskar hårddata kan processen mätas och beskrivas genom antalet traktorer, skördetröskor, mjölkmaskiner och foderautomater som under åren införskaffats till bondgårdarna. Betydligt sämre ställt är det med dokument som belyser den "upplevda" förändringen, det vill säga material som ger oss kunskap om hur bönder, bondhustrur, pigor och drängar själva upplevde och betraktade vardagslivets omdaning. Visst finns det forskningsprojekt som lämnat värdefulla bidrag – även en hel del outnyttjat arkivmaterial – men med tanke på det ofantliga fält som frågorna omfattar kan vi konstatera att det mesta fortfarande är ogjort. Syftet med den aktuella skriften (och i synnerhet det projekt den emanerat ur) är att korrigera den nutida och framtida okunskapen om jordbruksbefolkningens minnen och erfarenheter av ett dramatiskt sekel.

Samarbetet mellan Nordiska museet, Studieförbundet Vuxenskolan och Lantbrukarnas Riksförbund inleddes 1989, då Nordiska museet skickade ut en omfattande frågelista till sin fasta stab av meddelare med personlig anknytning till jordbruket. Efter denna första insamlingsfas arrangerades en nationell minnesinsamling via upprop i massmedierna, där allmänheten inbjöds att medverka med levnadsbeskrivningar. Parallellt organiserades i Vuxenskolans regi en landsomfattande studiecirkeleverksamhet som ytterst syftade till att deltagarna skulle producera egenhändigt författade dokument med anknytning till det övergripande förändringstemat.

När insamlingsfasen avslutades 1994 fanns ett digert material som omfattar ca 20 000 textsidor och ca 2 500 fotografier. Den tidsmässiga förankringen har tonvikten på 1930- och 1940-talen, men på grund av att meddelarkollektivet inrymmer alla tänkbara ålderskategorier, med de två ytterligheterna födda 1899 och 1971, är i princip hela 1900-talet representerat. Även geografiskt har materialet en heltäckande representation på länsnivå; dock utmärker sig Halland, Jönköping, Västergötland, Gävleborg och Södermanland för särskilt många meddelare. Könsfördelningen är också jämn – med en viss överrepresentation för männen.

Boken *Bodeminnen* har framförallt två syften. Det ena är att informera presumtiva forskare – och intressenter i allmänhet – om materialsamlingen. Detta sker dels genom en synnerligen minutös redovisning av dess omfattning, tematiska innehåll och regionala förankring samt även information om det databaserade citatökningssystem som utvecklats för att ge en sorts genväg in i den smått handlingsförlamande mångfalden. Dels presenterar Perlinge ett stort antal långa utdrag ur minnesdokumenten, där man som läsare själv kan bilda sig en uppfattning om materialets kvalitet. Det gäller till exempel djupet och detaljrikedomen i de personliga hägkomsterna.

Det andra syftet är att presentera en första analys av ett antal utvalda teman. På ett tidigt stadium insåg projektledningen att insamlingen borde styras mot vissa bestämda frågekomplex, och den slutgiltiga uppläggningsen kom följdriktigt att fokusera tre specifika (om än långt ifrån distinkt åtskilda) teman: jordbrukets mekanisering, elektrifieringen samt familjens och kvinnans förändrade roller.

Med en lätt överdrift kan man säga att det finns två diametralt motsatta vägar att presentera den här typen av primärmaterial. En ytterlighet är att helt enkelt publicera ett urval av texter med eller utan olika grader av redigering. Det andra är att